

КАРЬЕВА А.К.

¹Н.Исанов атындагы КМКТАУ, Бишкек, Кыргыз Республикасы

¹КГУСТА имени Н.Исанова, Бишкек, Кыргызская Республика

KARYEVA A. K.

¹KSUCTA n. a. N. Isanov, Bishkek, Kyrgyz Republic

anara-karyeva@mail.ru

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДА ИНЖЕНЕРДИК-ТЕХНИКАЛЫК АДИСТЕРДИ ДАЯРДООНУН КАЛЫПТАНЫШЫ

СТАНОВЛЕНИЕ ПОДГОТОВКИ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КЫРГЫЗСТАНА

FORMATION OF TRAINING OF ENGINEERING AND TECHNICAL SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF KYRGYZSTAN

Макалада Кыргызстанда инженердик-техникалык адистерди даярдоонун калыптанышындагы жогорку окуу жайлар каралган. 1954-жылы Фрунзеде политехникалык институттун түзүлүшү инженердик-техникалык квалификациядагы адистердин тартыштыгынан, Кыргызстандын Эл чарбасынын өнүгүшү, айрыкча индустриализациянын өнүгүшүнөн келип чыккан. Жогорку окуу жайларда инженердик-техникалык жана архитектуралык адистерди даярдоодогу проблемалардын бири макалада каралган профессордук-окутуучулук курамдын илимий, профессионалдык адистер менен бирге жогорку билимдүү адистерди даярдоо талабына жооп берген заманбап окуу базасын түзүү болгон.

Өзөк сөздөр: инженер-техникалык, Фрунзе политехникалык институту, архитектура, курулуш, транспорт, адистик.

В статье рассматривается становление подготовки инженерно-технических и архитектурных специалистов в вузах Кыргызстана. Создание в 1954 году Фрунзенского политехнического института было обусловлено нехваткой инженерно-технических кадров, развитием народного хозяйства Кыргызстана, особенно развитием индустриализации. Еще одну важную роль в подготовке инженерных и архитектурных кадров в высших учебных заведениях сыграло создание учебно-методической базы, отвечающей требованиям профессорско-преподавательского состава, наряду с научными и профессиональными специалистами, для подготовки высокообразованных специалистов. Одной из проблем подготовки инженерно-технических кадров в высшей школе стало создание современной базы подготовки профессорско-преподавательского состава, отвечающей требованиям высшей школы, наряду с научными и профессиональными кадрами.

Ключевые слова: инженерно-технический, Фрунзенский политехнический институт, архитектура, строительства, транспорт, специальность.

The article discusses the formation of the training of engineering and architectural specialists in the universities of Kyrgyzstan. The creation of the Frunze Polytechnic Institute in 1954 was due to the lack of engineering and technical personnel, the development of the national economy of Kyrgyzstan, especially the development of industrialization. Another important role in the training of engineering and architectural personnel in higher educational institutions was played by the creation of an educational and methodological base that meets the requirements of

the teaching staff, along with scientific and professional specialists, for the training of highly educated specialists. One of the problems of training engineering and technical personnel in higher education has been the creation of a modern training base for faculty that meets the requirements of higher education, along with scientific and professional personnel.

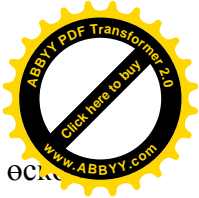
Key words: *engineering and technical, Frunze Polytechnic Institute, architecture, construction, transport, specialty.*

Жогорку билим берүү системасындагы эл чарбасы үчүн керектүү адистерди даярдоо Кыргызстанда совет мезгилинин алгачкы жылдарынан бери эле актуалдуу проблемалардын бири болгон. Заманбап инженердик-техникалык кадрларга болгон тартыштыктан улам республиканын жетекчилери Кыргызстан Коммунисттик партиясынын Борбордук комитетинин биринчи катчысы И.Раззаков менен Кыргыз ССРинин Министрлер Советинин Председатели А.Суеркулов КПСС БКга жана СССР Министрлер Советине 1954-жылдын 17-июнунда атайын кайрылышкан. Кайрылуу катында Кыргыз ССРинин Эл чарбасынын тездик менен өсүшү инженердик-техникалык квалификациядагы адистиктерге болгон муктаждыкты билдирүү менен Кыргыз мамлекеттик университетинин базасында уюштурулган техникалык факультет бул проблеманы толук чече албасын түшүндүрүү менен маселени чукулунан жана тез арада чечүү проблемасын көтөрүшүп, Кыргыз мамлекеттик университетинин базасында политехникалык институт ачуу менен өз алдынча тоо-кен, энергетика, технология жана курулуш факультеттерине 200 студентти кабыл алууну өтүнүшкөн [8. Б.11-12].

СССР Министрлер Совети 1954-жылы 24-августта Фрунзе политехникалык институтун ачуу туралуу чечим кабыл алган № 9309-р чечиминин негизинде Кыргыз ССР Министрлер Советинин председатели А.Суеркулов 11-сентябрда 1954-жылдын 1-октябрынан баштап Фрунзе шаарында Кыргыз политехникалык институт түзүүгө кол койгон. ФПИ ачылган биринчи окуу жылында 376 студент билим алышкан. Жаңы уюшулан жогорку окуу жайында алгач тоо-кен, курулуш, энергетика, химиялык-технологиялык факультеттери уюштурулуп, 1 курска энергетика адистигине – 68, химиялык-технологиялык адистикке – 75, тоо-кен адистигине – 58 жана курулуш адистигине – 75, жалпы 276 студент кабыл алынган. 2 курска Кыргыз мамлекеттик университетинен 100 студент которулган. Алардын 25 энергетика, 26 химиялык-технологиялык, 26 студент тоо-кен, 23 студент курулуш адистиктерине [8. Б.11-15], Совет мезгилиндеги 50-жылдардын башында Кыргызстанда инженердик тармактагы адистердин жетишсиздигинен улам 1952-жылы Кыргыз Мамлекеттик университетинин базасында инженер геологдор, 1953-жылдан тоо-кен, энергетика, курулуш инженерлер даярдала баштаган.

Окуу жайдын расмий ачылышы 1954-жылдын 26-ноябрында Кыргыз мамлекеттик опера жана балет театрында өткөн. Жыйында Кыргыз ССР Министрлер Советинин председатели А.Суеркулов республикадагы биринчи техникалык жогорку окуу жайдын ачылышы өнөр жайдын негизги тармактарынын чукул арада өсүшүнө ишеним артаарын билдирген [9].

ФПИ ачылганга чейин инженердик-техникалык адистер борбордук окуу жайлардан даярдалган. Өнөр жай ишканаларында иштеген инженер-техникалык кызматкерлер, негизинен РСФСРдын жогорку окуу жайларын бүткөндөр болгон. Статистикалык маалымат боюнча Кыргызстандын өнөр жайынын тармактарында 1950-жылы 1,2 миң инженер иштеген. Бул 1945-жылга салыштырганда 36% көп болгон. 1947-1951-жылдары СССРдин борбордук техникалык окуу жайларына 400дөн ашык жергиликтүү улуттун өкүлүнүн жаштары жиберилген [7. Б.317]. Жаңы жогорку техникалык окуу жайдын ачылышы жергиликтүү инженердик-техникалык адистерди даярдоого ыңгайлуу шарт түзгөн. Алсак, 1965-жылы натыйжада инженердик-техникалык кадрлар 3 миңден 4 миңге чейин көбөйгөн [7. Б.319]. 1966-1967-жылдары ФПИнин окутуунун бардык формадагы факультеттери менен түзүмдөрүндө жалпы 8685 студент окуса, 1970-1971-жылдары 12511

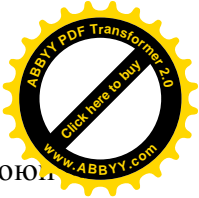
студент билим алган. Башкача айтканда 5 жыл аралыкта студенттердин саны 44% өскөн [1. Б.33].

Жаңы окуу жайдын окуу процессинин уюштурулушунда профессордук окутуучулук курамды топтоо менен заманбап окуу базасын түзүү, техникалык жабдыктар менен камсыздоо иштери дагы колго алынган. Институттун окуу жабдууларын жана керектүү жабдууларды сатып алуу үчүн республикалык министрстволору тарабынан пайдаланылбаган капиталдык салымдардын эсебинен 15 миллион рубль бөлүнгөн. ФПИнин окуу материалдары үчүн өзүнчө 50 миң рубль чегерилген [8. Б.12-15]. Алгачкы жылы институтта студенттерге 31 окутуучу сабак өтүшкөн, алардын ичинен 4 илимдин кандидаты болушкан [5.Б.45]. Окуу жайдын илимий, методикалык окуу материалдарынын базасын түзүүгө Ленинград политехникалык, Москва энергетикалык институттары, Москвадагы Н.Э.Бауман атындагы жогорку техникалык окуу жайлары көмөк көрсөтүшкөн. Аталган окуу жайлар адистерди даярдоодогу окуу-педагогикалык ыкмалары менен дагы бөлүшүшүп, аталган окуу жайдын профессордук окутуучулук курамынын даярдалышына дагы чоң салым кошушкан.

Адистикке даярдоодо өндүрүштүк практиканы өткөрүүгө чоң маани берилген. Окуу жайдын ачылышында ФПИнин директору Г.А.Сухомлинов окуу жайдын негизги милдети – инженер-техникалык жогорку квалификациялуу кадрларды даярдоо экендигин билдирүү менен борбордук техникалык окуу жайларындагы өндүрүш менен тыгыз байланышта окутуу традициясын эске алган. Ал докладында “келечектин инженери, мастерскойлордо иштеп, ишканалар менен тыгыз байланышып, өндүрүштүк практикаларда болуп, технологиялык процесстин негиздерин толук өздөштүрүш керек” – деп, ири алдыда Фрунзедеги өнөр жай ишканалары менен тыгыз байланыш түзүү зарылдыгын белгилеген[9]. 1970-жылдары Кыргызстандагы жана башка Союздук республикалардагы 42 ишкана жана уюм менен келишим түзгөн [6. Б.78]. Мисалы, механика факультетинин 3-курсунун студенттери “Автомобиль транспорту” жана “Автоматташтыруу жана машина куруу механизациясынын комплекси” адистигиндеги студенттер Москва шаарындагы Ленин комсомолу атындагы автозаводдон, 2-курсунун студенттери Фрунзедеги айыл-чарба машиналарынын заводунан өтүшкөн[6. Б.79,81]. Студенттердин дипломдук долбоорлору дагы өндүрүш ишканаларында аткарылган.

Фрунзе политехникалык институтунун эң негизги проблемалардын бири болгон окутуучулук курамдын илимий потенциалынын жогорулашына борбордук техникалык, инженердик, курулуш окуу жайлары менен илимий мекемелеринин салымдары чоң болгон. Бул өксүктү жоюу үчүн Кыргызстан Коммунисттик партиясынын Борбордук комитети 1967-жылдын 11-майында “О работе Фрунзенского политехнического института по улучшению подготовки специалистов”[3. Б.7-11], 1967-жылдын 16-ноябрында “Об улучшении подготовки научных и научно-педагогических кадров”[4. Б.47-53] деген токтомдорду кабыл алган. Токтомдорду ишке ашыруунун негизинде окуу жайдын профессордук-окутуучулук курамынын сапаты бир кыйла жакшырган. Эгерде, ФПИ жаңы ачылганда 4 илимдин кандидаты иштесе, 1980-жылы профессордук-окутуучулук курамдын 33,4 % илимий даражалары жана наамдары болгон. Бул көрсөткүч 1971-жылга салыштырганда 15,4 % жогору [6. Б.30]. Окуу жайдын илимий-педагогикалык курамы маал-маалы менен Москва, Ленинград ж.б. борбордук окуу жайлардан атайын даярдыктан өтүшүп, билимдерин, методикалык ишмердүүлүктөрүн жакшыртып турууга мүмкүнчүлүктөр түзүлүп, аспирантура, докторантураларынан дагы даярдыктан өтүшкөн. Мисалы, 1966-1970-жылдар аралыгында ФПИ 59 аспирант жөнөткөн[1], алардын көбү илимий иштерин жактап келишкен.

Окуу жайдын тездик менен өсүшү республикадагы өнөр-жай тармагынын өнүгүшү, гиганттык курулуштардын башталышы менен тыгыз байланышта болгон. Улуу Ата Мекендик согуш аяктагандан кийин өлкөнүн тынчтык жашоого өтүүсү үчүн партиянын Борбордук комитети атайын беш жылдык план кабыл алган. 1946-жылдан тарта республиканын эл чарбасынын тармактары калктын турмуш-тиричилиги үчүн керектүү

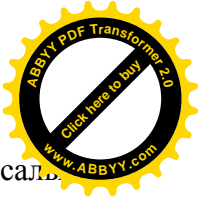
продукцияларды өндүрө баштаган. Эл чарбасын өнүктүрүүнүн негизги багыттары боюнча пландын негизинде Кыргызстанда төртүнчү беш жылдыкта (1946-1950-жж.) түстүү металлургия, көмүр, нефть өндүрүү, машина куруу өнөр жайлары өнүгүп, 40тан ашык өнөр жай ишканалары ишке киргизилген [7. Б.317]. 1946-1955-жылдар аралыгында республикада 50дөн ашык ири өнөр жай ишканалары курулган. Алардын катарында Кант, Кажы-Сай, Кабак сейрек металлдар, рудниктер, көмүр шахталары, Лебединовка, Аламүдүн ГЭСтери, “Кыргызавтомаш”, Ош электромеханикалык, Жалал-Абад пахта, Ош, Кызыл-Кыя кыш чыгаруучу, Күрмөнтү цемент заводдорунун курулуш иштери аяктап, Фрунзе – Балыкчы темир жолу курулган [7.Б.319].

Натыйжада, 1955-1956-жылы окуу жылында тоо-кен, механикалык-технологиялык жана курулуш-энергетикалык факультеттери түзүлүп, машина куруунун технологиясы, өнөр жай жана жарандык курулуш адистиктери бөюнча кечки окуу бөлүмү ачылган. Аталган окуу жай тездик менен өнүгүп, өскөн. Алсак, 1957-1958-окуу жылында институту 4 факультет болгон: 1) өнөр жай жана жарандык курулуш жана автомобиль жолдору адиктерди даярдаган курулуш факультети; 2) өнөр жай ишканаларын электрлештирүү жана тургузуу, электр станциялары, тармактар жана системалар адистикрин даярдаган энергетика факультети; 3) пайдалуу кендерди чалгындоо, геология жана пайдалуу кендерди иштетүү адистиктери боюнча студенттер окуган тоо-кен факультети; машина куруу технологиясы, металлдарды кесүүчү станок жана инструменттер, автомобиль транспортторун эксплуатациялоо, эт жана сүт азыктарынын технологиясы, консервациялоо технологиясы адистерин даярдоочу механикалык-технологиялык факультети. Ал эми, 1959-жылы беш күндүзгү, 1 кечки факультет жана 31 кафедранан турган. 1963-жылы Ош жана Кара-Көл шаарларында эки жалпы техникалык факультеттери ачылган. 70-жылдардын ортосунда 12 факультет, анда 60 кафедра түзүлгөн.

1957-1958-окуу жылында Фрунзе политехникалык институту өзүнүн алгачкы, “Технология и разведка месторождений полезных ископаемых” адистиги боюнча 46 бүтүрүүчүсүн чыгарган. Алардын арасында геологиялык-минералогиялык илимдердин доктору, профессор, Улуттук илимдер академиясынын академиги, Мамлекеттик сыйлыктын лауреаты, Кыргыз Республикасынын илимине эмгек сиңирген ишмер Усөнгазы Асаналиев болгон. Ушул жылы “Эт жана сүт азыктарынын технологиясы”, “Сүт жана эт азыктарынын технологиясы”, “Консервациялоонун технологиясы” адистиктерин 25 адис бүтүргөн. 1959-жылы инженер-электриктер бүтүшсө, 1960-жылы алгачкы инженер-механик аяктаган [8.Б.15,60,83]. Адисттерди даярдоодогу негизги проблемалардын бири жергиликтүү калктын, кыргыз улутундагы балдарды инженердик-техникалык, архитектуралык адистикке тартуу болгон.

1954-жылы Кыргызстандагы архитекторлордун III съездинде жергиликтүү калктан кадрларды даярдоо маселеси каралган. 1965-жылы Кыргызстандын архитекторлор союзу тарабынан Фрунзе политехникалык институтунун алдында архитектура бөлүмүн түзүү демилгеси көтөрүлгөн. Кыргызстанда жогорку билимдүү архитектуралык адистерди даярдоо иши 1967-жылы ишке ашырылган. Алгачкы бүтүрүүчүлөрүн 1970-жылы чыгарган окуу жай республикадагы улуттук архитектуранын борборуна айланып, 70-80-жылдары 700гө чукул жогорку билимдүү архитекторлорду даярдаган.

Эл чарбасынын өнүгүү пландарына ылайык 1956-1965-жылдары Үч-Коргон ГЭСи, Фрунзе ЖЭБи, Кант цемент заводу, нооту комбинаты, Ош жана Фрунзе үй куруу комбинаттары, Кайыңды кант заводу баштаган 77 ири ишкана менен мамлекеттик стратегиялык багыттагы объектилердин ишке киргизилиши күтүлгөн. Бул курулуштардын ишке ашуусуна, андан аркы иштеп кетүүсүнө аталган окуу жайды аяктаган жергиликтүү калктын жогорку билимдүү адистери тартылган. Өзүнүн даңктуу 40 жылга чукул өнүүгү жолунда Фрунзе политехникалык институту Кыргызстан эле эмес, Орто Азиядагы республикалар үчүн дагы өнөр-жай, курулуш тармагындагы 70 миңден ашык жогорку билимдүү адисттерди даярдоонун устаканасы болгон.

Натыйжада, Кыргызстандын Эл чарбасынын тармактарынын өсүшүнө зор салыш кошкон миндеген жогорку квалификациядагы инженердик-техникалык жана архитектуралык адистерди даярдаган. Инженердик-техникалык жана архитектуралык жогорку билимдеги адистерди даярдаган Фрунзе политехникалык институтунун базасында 1992-жылы эгемендүү Кыргызстандын тарыхындагы эки жогорку окуу жайы – И.Раззаков атындагы Кыргыз техникалык университети жана Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектуралык университети түзүлгөн. 1990-жылы ФПИнин Ош шаарындагы филиалынын базасында Ош жогорку технологиялык университети негизделген. Аталган окуу жайлар Улуу көчтү улап, Эгемендүү Кыргызстандын мезгилиндеги заманбап инженердик-техникалык, архитектуралык адистерди даярдашууда.

Адабияттар тизмеси

1. КР БМА. Ф.2566, оп. 2, ед.хр. 99, 12 б.; ед.хр.222, 33 б.
2. КР БМА. Ф.2566, оп. 2, ед.хр.7, 6-7-б.
3. КР саясий документтердин борбордук мамлекеттик архиви. Ф. 56, оп 159, ед.хр.22, 7-11-бб.
4. КР саясий документтердин борбордук мамлекеттик архиви. Ф. 56, оп 162, ед.хр.16, 47-53-бб.
5. 65 лет ФПИ-КГТУ: вклад выпускников его развитие [Текст] / – Бишкек: «Avgazyu Press», 2019. – 144 с.
6. Жанакеева А.Т. Подготовка инженерно-технических кадров в системе высшей и средней специальной школы Кыргызстана в 70-е годы XX века[Текст] /А.Т.Жанакеева. – Б., 2011. -136 с.
7. Кыргызстандын тарыхы. Байыркы мезгилден бүгүнкү күнгө чейин [Текст]: 3 томдук / III т. XX к. жана XXI к. башы (2000-2016-ж.) Текст] / – Б.: «Кут-Бер», 2016. – 816 б. – 317-б.
8. Полвека вместе со страной [Текст]. – Бишкек: ИЦ «Техник», 2004, - 226 с. – С.11-12.
9. Политехникалык институтун салтанаттуу ачылышы [Текст] // Кызыл Кыргызстан. № 282 (8952). 28-ноябрь 1954.